

UDK: 323.285(497.6)“1914“:930.25
929 Tersztyánszky,K:929 Sarkotić,S.

Izlaganje sa naučnog skupa

U SJENI UBIJENOG NADVOJVODE: KARLO TERSZTYÁNSKY I STJEPAN SARKOTIĆ

Marc Stefan Peters
Evropski Institut – Budimpešta

Abstract: In this work, the author examines court cases as presented in Bosnian and Herzegovinian newspapers from the First World War and shows how some speculators abused the wartime situation for their personal wealth. It also shows how the Austro-Hungarian court administration fought against the black market.

Key words: Bosnia and Herzegovina, First World War, Scandals, Scams, Court Process

Abstrakt: Cilj ovoga rada jeste da na temelju ostavštine baruna Stjepana Sarkotića, posebno pisama koja mu je upućivao Karlo Tersztyánszky, general-pukovnik i mađarski plemić, pruži temeljne informacije o Karlu Tersztyánszkom i Stjepanu Sarkotiću, rasvijetli dimenzije njihovog prijateljskog odnosa u kontekstu političkog i vojnog zbivanja u Prvom svjetskom ratu, te analizira važnost umrlog nadvojvode Franje Ferdinanda za Tersztyánszskog i Sarkotića.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, Sarajevski atentat, Prvi svjetski rat, Karlo Tersztyánszky, Stjepan Sarkotić, Franz Ferdinand, Istvan Burijan

Ličnost austrougarskog prestolonasljednika Franje Ferdinanda, koji je prije devedeset godina postao žrtva mladog srpskog atentatora Gavrila Principa, izazivala je ogromnu pažnju u krugovima europskih povjesničara. Iza te pažnje stoji interes za

političara Franju Ferdinanda, koji se na razmeđu XIX. i XX. stoljeća bavio raznovrsnim koncepcijama preustrojstva državnopravne arhitekture Dvojne monarhije, kao i interes za vojnika koji je od 1898. djelovao kao zamjenik cara Franje Josipa I. u vrhovnoj komandi nad austrougarskom vojskom. U pozadini svega toga stoji sama činjenica da zlokobni atentat 28. lipnja 1914. označava početak čitavog niza katastrofalnih događaja; od Prvog i Drugog svjetskog rata u Europi, sve do Bosanskog rata između 1992. i 1995.

Devedeset godina poslije sudbonosne pucnjave u Sarajevu valja baciti točniji pogled na dva visoka generala bivše habsburške vojske koji su, svaki na svoj način, djelovali u sjeni ubijenog nadvojvode: Riječ je o manje poznatom Karlu Tersztyánszkom, dugogodišnjem pouzdaniku nadvojvode-prestolonasljednika, koji je za vrijeme Balkanskih ratova 1913. skoro postao načelnikom glavnog stožera austrougarske vojske pod protekcijom Franje Ferdinanda i o poznatijem Stjepanu Sarkotiću od Lovčena, koji je četiri godine radio na mjestu sarajevskog atentata u teškoj funkciji posljednjeg austrougarskog zapovijedajućeg generala, te načelnika zemaljske vlade Bosne i Hercegovine između 1915. i 1918. Konkretna povoda koji preporučuje i opravdava usporedbu spomenutih ličnosti je proučavanje ostavštine baruna Stjepana Sarkotića u Hrvatskom državnom arhivu. Unutar zbirke raznovrsnih priloga u Sarkotićevom dnevniku, nalazi se osobito velik fond do sada neistraženih pisama Karla Tersztyánszskog bosanskom guverneru koji donosi sliku dubokog prijateljskog odnosa između navedenih časnika. U njegovim izlaganjima svom hrvatskom drugu Sarkotiću, mađarski plemić Tersztyánszky je jako iskren, što omogućuje realističan uvid u sveukupnu predodžbu i društveno vladanje austrougarskih političkih i vojnih elita prije kraja monarhije 1918. Cilj ovog kratkog priloga je temeljna informacija o Karlu Tersztyánszkom i Stjepanu Sarkotiću, rasvjetljavanje dimenzije njihovog prijateljskog odnosa u kontekstu političkog i vojnog zbivanja u Prvom svjetskom ratu, te analiza važnosti umrlog nadvojvode Franje Ferdinanda za Tersztyánszskog i Sarkotića.

I. Tersztyánszky i Sarkotić

O generalpukovniku Karlu Tersztyánszkom koji se rodio 28. listopada 1854. kao potomak starog mađarskog roda u mjestu Szokolczu, u današnjoj Slovačkoj Republici, nije bilo puno znanstvenih publikacija do početka XXI. stoljeća. Nakon novinskog članka iz pera Rudolfa Kiszlinga iz 1924. izašla je veća monografija tek 2003. godine. Radi se o djelu mađarskog pisca Pollmanna Ferencu pod naslovom "Balszerencse, semmi más?" ["Loša sudbina, ništa više?"]. Izabranim naslovom Pollmann upućuje na mogućnost da se Tersztyánszkyjev životni put može razumjeti na

prvi pogled kao niz slučajno propuštenih šansi: 1913. godine je *skoro* postao načelnikom glavnog stožera, onda je u proljeću 1915. *skoro* oslobodio tvrđavu Przemysl i u jesen iste godine je *skoro* osvojio Beograd¹.

Za vrijeme djetinjstva i mladosti mađarski zlosretnik Karlo Tersztyánszky je bio socijaliziran u njemačko-austrijskom ambijentu vodećih krugova Habsburške monarhije. U toku školovanja na Vojnoj akademiji u Bečkom Novom Mjestu između 1873. i 1877. postao je odanim časnikom "crnožutog tipa" koji se cijeli život odlučno protivio šovinističkim i separatističkim tendencijama nacionalno orijentiranih političara u mađarskoj domovini. Na čovjeka s ovakvim mišljenjem skrenuo je svoju pažnju nadvojvoda-prestolonasljednik Franjo Ferdinand kojem je borba protiv navedene antidinastičke mađarske tendencije bila prva briga u svim političkim planovima. Onda dolaze godine uoči Prvog svjetskog rata: nadvojvoda cijeni vojne sposobnosti Karla Tersztyánszskog, koji za to vrijeme vrši službu zapovijedajućeg generala budimpeštanskog armijskog korpusa zajedničke c. i k. vojske. Skoro je logično da pouzdanik prestolonasljednika Franje Ferdinanda - Tersztyánszky po profilu ličnosti jako razdražljiv čovjek doživljava puno neprijateljskih sukoba u društvenom životu mađarske metropole. O općoj sklonosti nadvojvode Franje Ferdinanda mogućem načelniku glavnog stožera Karlu Tersztyánszskom već je bilo riječi. Činjenica je da u konkretnoj povijesnoj situaciji na vrhuncu Balkanskih ratova 1913. nadvojvoda ne može sprovesti svoje ambicije zato što je stručnjak za balkanske poslove (Conrad von Hötzendorf) neophodan u navedenoj poziciji. Tersztyánsky, unatoč svemu još uvijek uživajući u blagonaklonosti nadvojvode, treba čekati drugu mogućnost uspinjanja, pa dolazi do sarajevskog atentata 28. lipnja 1914. Gubitak protektora dobiva dimenziju životne katastrofe za Tersztyánszskog, koji ostaje nadvojvodi vjeran i poslije njegove smrti².

Stjepanu Sarkotiću, prijatelju Tersztyánszskog, nije bilo nepoznato da je Franjo Ferdinand u svoje vrijeme htio vidjeti Tersztyánszskog na poziciji načelnika glavnog stožera. U okviru hipotetične igre misli o tome što bi bilo bez sarajevskog atentata i svjetskog rata, Stjepan Sarkotić je 25. veljače 1916. zapisao u svoj dnevnik da bi Franjo Ferdinand sigurno isposlovaio imenovanje Tersztyánskog za načelnika glavnog stožera, prvenstveno zbog nezadovoljstva s duhom koji je vladao u stožeru pod Conradom.³ U veljači 1915., Sarkotić je došao do spomenutog zaključka o Tersztyán-

¹ POLLMANN, Ferenc: *Balszerencse, semmi más? Tersztyánszky Károly cs. és kir. vezérezredes élete és pályafutása* [Loša sudbina, ništa više? Život i karijera c. i k. generalpukovnika Karla Tersztyánszskog]; Budapest 2003; str. 149.

² Isto, str. 61.

³ Konkretno je napisao Sarkotić:

szkom. To je bila početna faza Sarkotićeve djelatnosti kao šefa zemaljske vlade Bosne i Hercegovine. Valja spomenuti djela Signe Kleina iz 1969. i Ernesta Bauera iz 1988. kojima je predmet ta Sarkotićeva djelatnost.⁴ Sarkotićevom početku u Sarajevu prethodila je sjajna vojna karijera ovog potomka stare, graničarske obitelji koji se rodio 4. listopada 1858. u Sincu, na području današnje Republike Hrvatske. Sarkotić je služio u svim granama oružanih snaga bivše Austro-Ugarske monarhije: u zajedničkoj c. i k. armiji i mornarici te u c. k. austrijskom i k. ugarskom odnosno ugarsko-hrvatskom domobranstvu. I Sarkotić je, svojedobno (između 1875. i 1879.) pohađao Vojnu akademiju u Bečkom Novom Mjestu. To znači da su Tersztyánszky i Sarkotić proveli otprilike dvije zajedničke godine na spomenutoj instituciji, a može se slutiti da korijeni njihovog dugotrajnog prijateljstva potiču iz doba tog zajedničkog školovanja.

2. Tersztyánszky, Sarkotić i južnoslavenska politika mađarske vlade grofa Tisze

Nakon zajedničkog školovanja, znatno kasnije, slijedio je i zajednički košmar Tersztyánskog i Sarkotića u toku Prvog svjetskog rata. Radi se o njihovim iskustvima sa stavom mađarskih političara prema južnoslavenskom pitanju u Mađarskoj i čitavoj Austro-Ugarskoj monarhiji. S obzirom na južnoslavensko pitanje u Habsburškoj monarhiji u ratu, treba najprije istaknuti da o jedinstvenom političkom pokretu južnih Slavena bivše Austro-Ugarske monarhije, na početku svjetske borbe ne može

„Nun kam CONRAD.

Die täglichen Meldungen der Generalstabsoffiziere, die nach Wien kamen, blieben aus, Empfänge wurden seltener und seltener, der Kontakt mit dem Chef ging mehr oder weniger verloren, die Offiziere waren sich mehr oder weniger selbst überlassen, alles wurde lockerer, dabei die Präpotenz einzelner, weil CONRAD hierfür keine Augen hatte, immer grösser. In Leistungen wurde das Korps zwar nicht schlechter, aber entschieden im Geist und Zusammengehörigkeitsgefühl. Dies entging auch dem Erzherzog FRANZ FERDINAND nicht und wäre er am Leben geblieben und der Weltkrieg nicht gekommen, so wäre heute Chef des Generalstabes der G.d.K. von TERSZTYANSZKY, rein aus dem Grunde, um dieses etwas ausser Rand und Band gekommene Korps zu disziplinieren und ihm den Grössenwahn auszutreiben, den sich einzelne – unbeeinflusst durch CONRAD – angeeignet hatten“; *Sarkotićev dnevnik*, 25.II.1916.: AH – OfSS 3.1.1 (fol 25/26).

⁴ KLEIN, Signe: Freiherr Sarkotić von Lovćen; Die Zeit seiner Verwaltung in Bosnien-Herzegowina von 1914 bis 1918; disertacija, Beč 1969. i BAUER, Ernest: Der letzte Paladin des Reiches; Generaloberst Stefan Freiherr Sarkotić von Lovćen; Graz/Wien/Köln 1988.

biti riječ. Iako je činjenica da su predstavnici najvažnijih političkih pokreta raznovrsnih južnoslavenskih naroda često težili za suradnjom i krajnjim ujedinjenjem s ostalom takozvanom "južnoslavenskom braćom" (ponekad više a ponekad manje iskreno), ne može se osporiti da praktično nije došlo do sociološkog fenomena nekog zajedničkog izraza političke volje u okviru cjeline habsburških južnih Slavena. Dalje, treba vidjeti da su spomenuti južnoslavenski narodi s njihovim raznovrsnim intencijama živjeli u svim dijelovima Habsburške monarhije koji su se razlikovali po državnopravnom statusu; u konstitutivnim zemljama takozvanog dualističkog sustava: Austriji i Mađarskoj (s Hrvatskom i Slavonijom), te u kondominiju Bosne i Hercegovine. Razumljivo je da je južnoslavensko pitanje u toj situaciji bilo najkompliciraniji problem dvojne monarhije između 1914. i 1918., osobito s obzirom na činjenicu da je naslijeđena državnopravna arhitektura bivše monarhije bila stavljena na dispoziciju već dugo vremena prije izbijanja rata 1914.

Što se tiče posebnog odnosa mađarske politike prema južnoslavenskom pitanju na početku XX. stoljeća, presudna je bila činjenica da je ministar predsjednik grof Stjepan Tisza bio faktički ovisan od blagonaklonosti srpskog stanovništva u južnoj Mađarskoj. Za razliku od drugih narodnosti pod krunom Sv. Stjepana, Srbi su često pripadali građanskom sloju, što znači da su činili važan dio glasačkog korpusa Tiszine liberalne "partije rada". Kao posljedica toga, mađarska se vlada morala obzirati na raznovrsne srpske interese unutar užeg okvira vlastite zemlje, zatim u Hrvatskoj i Slavoniji, te konačno u Bosni i Hercegovini, u svim prilikama kada je mađarska vlada mogla neposredno utjecati na zbivanje u kondominiju – što je konkretno slučaj za vrijeme djelatnosti Mađara Istvána Buriána u funkciji zajedničkog ministra financija (1903.-1912. i 1917.-1918.). Može se tvrditi da je István Burián ispunjavao svoju zadaću u odanosti svom mentoru grofu Tiszi – što konkretno znači da se i on morao obzirati na srpske interese u Bosni i Hercegovini. A, naposljetku, jasno je da ova kva politika, naravno, nije bez opasnosti za temeljne interese cjelokupne monarhije. Možda je dovoljna uputa na samu činjenicu da srpski nacionalni pokret može sigurno računati na pomoć s one strane granica monarhije.

Potpuno je jasno da se još može staviti puno detaljnih, pa i kritičkih pitanja o ovoj slici mađarske politike prema južnoslavenskom pitanju, te o konkretnoj ulozi političara Tisze i Buriána u navedenom kontekstu kao i o njihovim zajedničkim odnosima⁵. Za ova izlaganja je važno da je spomenuta slika potpuno odgovarala svije-

⁵ Jako je zanimljivo, na primjer, pitanje o tome koliko su mađarski političari cijenili stvarno opasnim djelovanje srpsko-južnoslavenskih političkih ambicija, te pitanje o informacijskim izvorima budimpeštanskih vodećih krugova u vezi s ovim problemom. U tom kontekstu valja citirati rečenicu iz pisma bivšeg Hrvatskog bana Raucha (1908.-1910.) ministru Buriánu od 2.II.1915.: „De nem csak a szerbség az, mely veszélyezetteti bennünket, hanem talán még job- ▶

sti Tersztyánskog i Sarkotića, koji su u toku velikog rata doživjeli neugodnosti s mađarskom politikom.

Proučavanje arhivskih fondova pokazuje da su prijatelji Tersztyánszky i Sarkotić početkom 1915. godine dijelili isto mišljenje o Stjepanu Buriánu: i jedan i drugi se poslužio nazivom "Tiszine lutke" kada je bila riječ o ondašnjem c. i k. zajedničkom ministru vanjskih poslova⁶. Za razliku od toga nisu se podudarali stavovi dvaju prijatelja prema ličnosti grofa Tisze. Dok Tersztyánszky u njemu prvenstveno prepoznaje "silnika" [=„Gewaltmensch“]⁷, Sarkotić ga opisuje s većim poštovanjem, što s druge strane naravno ne znači da je Sarkotić pozdravio Tiszinu političku liniju, koju je jednom komentirao riječima: "Gott erleuchte Tisza"⁸.

a) *Tersztyánszkyjeva takozvana "Tallián-aféra" u Novom Sadu 1915.*

Sa "silnikom" Tiszom Tersztyánszky se sukobljavao u toku njegove djelatnosti u funkciji vojnog komandanta, u Novom Sadu 1915. godine. Tersztyánszkyjeve stroge upravne mjere izazvale su neraspoloženje civilnog srpskog stanovništva južne Mađarske, pa je kao posljedica toga došlo do zlovolje mađarske vlade koja je bila usmjerena protiv komandanta Tersztyánszskog. Sve je to razumljivo iz činjenice da su mađarski Srbi uživali u posebnoj pažnji budimpeštanskog režima. Dok je Tersztyánszky govorio Sarkotiću o seljacima koji su za vrijeme žetve "plandovali po se-

► ban ama elvetemedett horvátság, mely ... tiszán csak a nagyszerb eszmét szolgálja" [„Ali nije samo srpstvo koje nas ugrožava, nego možda i više pokvareno hrvatsvo koje ... isključivo služi velikosrpskoj misli“]. Spomenutim pismom mađarski orijentiran Pavao Rauch čestitao je Buriánu novu funkciju c. i k. zajedničkog ministra vanjskih poslova. *Pismo Pavla Raucha c. i k. zajedničkom ministru vanjskih poslova Buriánu od 2.II. 1915.*: MREZSLT – fond 45/33 (Rauch levelei Buriánhoz Martijanecből).

⁶ Sarkotić je 20.I.1915. notirao u svojem dnevniku: „20./1. Es fällt mir gerade ein, dass wir jetzt einen neuen Aussenminister haben: BURIAN [sic]. Über Bosnien haben er und BITTNER viel Unglück gebracht. Wird es BURIAN [sic] nicht auch über das Reich bringen? Gott behüte uns davor. Ich hoffe nicht, da ich ihn für eine Puppe in TISZAs Händen halte ...“; *Sarkotićev dnevnik, 20.I.1915.*: AH – OfSS 2.1.1 (fol 16). Onda je Tersztyánszky pisao prijatelju Sarkotiću 24.VI. iste godine: „Burian [sic] ist seine Puppe, darum wurde er Minister des Äußeren! [riječ ‚seine‘ se odnosi na grofa Tiszu; Peters]“; *pismo Tersztyánszskog Sarkotiću od 24.VI.1915.*: AH – OfSS 2.2.18 (fol 264).

⁷ *Pismo Tersztyánszskog Sarkotiću od 24.VI.1915.*: AH – OfSS 2.2.18 (fol 264).

⁸ *Sarkotićev dnevnik, 2.I.1915.*: AH – OfSS 2.1.1 (fol 2).

lima" [=“in den Dörfern lagen sie auf der faulen Haut”]⁹, mađarski su vodeći krugovi pripremali intrigu na bečkom dvoru kojom su u rujnu 1915. odstranili nevoljenoga Tersztyánszkog. Po imenu mađarskog kraljevskog komesara baruna Talliána – zastupnika mađarske vlade koji je promatrao djelatnost Karla Tersztyánszkog u Novom Sadu – spomenuta se intriga zove i “Tallián-afera”. Nakon afere Tersztyánszky boravi osam mjeseci u Budimpešti. Bez bilo kojeg službenog zadatka i bez društvenog života, mađarski zlosrtenik pada u sjetnost. U korespondenciji sa Sarkotićem žali zbog kraja svojeg zaštitnika Franje Ferdinanda u Sarajevu kad ističe: “Seit dem Tode F. F. 's war ich stets auf eine solche Tücke gefasst, wäre der Krieg nicht gekommen, ich würde schon lange nicht mehr dienen; ich hatte noch eine heilige Aufgabe zu erfüllen, auch diese wurde mir verwehrt!”¹⁰. Tersztyánszky dolazi do uvida da iza afere stoji, isključivo, Tisza, pa se ovom mišljenju priključuje i Sarkotić koji u solidarnosti s prijateljem stavlja pitanje: “Und wer wird Tisza stürzen?”¹¹.

Činjenica je da Sarkotić nije oborio grofa Tiszu, ali je iz fondova Hrvatskog državnog arhiva očevidno da je stari graničar u Sarajevu možda u značajnoj mjeri doprinio rehabilitaciji svog “ranjenog” prijatelja¹². U lipnju 1916. godine Tersztyánszky preuzima novu komandu na istočnom bojištu, gdje ulazi u niz novih sukoba s njemačkim generalima. Poslije poraza Tersztyánszkyjevih jedinica tokom sovjetskih napada u srpnju 1917. generalpukovnik se mora odreći svih odgovornih vojnih zadataka. Umire 7. ožujka 1921. u Beču.

b) Sarkotićev sukob s Buriánom 1917.

Tersztyánszkyjevoj aferi slijedio je Sarkotićev sukob s grofom Buriánom nakon njegovog ponovnog imenovanja zajedničkim ministrom financija. Razlike između Sarkotićevog i Buriánovog stava prema južnoslavenskom i osobito srpskom pitanju su bile stvarno fundamentalne. Od početka rata Sarkotić je zagovarao rješenje južnoslavenskog pitanja u Monarhiji u smislu proširenja područja Hrvatske i Slavo-

⁹ Pismo Tersztyánszkog Sarkotiću od 15.VII.1915.: AH – OfSS 2.2.21 (fol 299).

¹⁰ Pismo Tersztyánszkog Sarkotiću od 30.IX.1915.: AH – OfSS 2.2.33 (fol 363).

¹¹ Sarkotićev dnevnik, 29.X.1915.: AH – OfSS 2.1.3 (fol 119).

¹² Krajem sječnja 1916. Tersztyánszky je pisao Sarkotiću: „Dein Einschreiben an das A. O. Kdo vom 23.12.915 wurde von diesem im Wege der Mlt. Kanzlei S. M. zur Kenntnis gebracht, und viel darauf die A. H. Entschließung, daß ich mich auch weiter zur Übernahme [sic] eines A. Kdos bereit zu halten habe – infolge dessen hat K. gleich mein Pensionierungsgesuch vom 11. d. M. gar nicht S. M. vorgelegt, es wurde nur als gegenstandslos rückgeschlossenen“; pismo Tersztyánszkog Sarkotiću: AH – OfSS 3.2.3 (fol 154).

nije – najprije na Dalmaciju, pa kasnije i na Bosnu i Hercegovinu. Pri tome Sarkotićeva je koncepcija zahtijevala preustrojstvo mađarsko-hrvatskog državnopravno odnosa. Umjesto “nejednake realne unije” takozvane “ugarsko-hrvatske” nagodbe iz 1868. Sarkotić je predložio ravnopravan mađarsko-hrvatski odnos unutar istočne polovine dvojne monarhije; ili drugim riječima: obnovljen subdualizam u smislu “jednake mađarsko-hrvatske realne unije”. Oslanjajući se na promjene u politici i vojnim zbivanjima, Sarkotić je u toku velikog rata par puta modificirao pojedine detalje spomenute koncepcije. Za razliku od njega zajednički ministar financija Burián se strogo pridržavao budimpeštanske linije južnoslavenske politike – što u svojedobno impliciralo obranu zahtjeva neugodnog partnera - Hrvatske, te obzir na neke srpske interese.

Imenovanje Buriána ministrom financija krajem 1916. godine stvarno je preplasiло Sarkotića. Obavijest o ovom događaju prenijeli su mu supruga i sin. Sarkotić je na odgovorilo kratkim pitanjem “Macht ihr Witze?”¹³. Prijatelj Tersztyánszky mu sigurno govori iz duše kad ističe: “Ich kann mir Deine Stimmung vorstellen, denn Tisza ist ein Serbenfreund, und Burian [sic] dessen willenloses Werkzeug”¹⁴. Naime Sarkotić se plašio nastavka političke linije prema Bosni i Hercegovini koju je slijedio Burián između 1903. i 1912. i koju je na banjalučkom veleizdajničkom procesu komentirao optuženi Kosta Božić slijedećim riječima: “Wir Serben in Bosnien und der Hercegovina haben die Freiheit erst empfunden, als das liberale Regime des Ministers Burian [sic] und Baron Pitner in diesen Ländern ans Ruder kam”¹⁵. Prigodom prvog Buriánovog posjeta Sarajevu, za vrijeme Sarkotićeve djelatnosti u Bosni 1917. šef zemaljske vlade stječe dojam da Burián prelazi na novu političku liniju koja odgovara Sarkotićevim intencijama. Iznenađen Sarkotić piše: “Ich freue mich dass aus BURIÁN-Saulus ein BURIÁN-Paulus geworden ist”¹⁶.

Ali već u ljeto iste godine dolazi do ponovne dominacije starog Sarkotićevog nepovjerenja prema Buriánu kad je c. i k. zajednički ministar financija naredio inspekciju kaznenog zavoda u Zenici (gdje je uhapšeno puno Srba). U pismu šefu Vojne kancelarije Martereru, Sarkotić naglašava nezadovoljstvo nadvojvode Franje Ferdinanda.

¹³ *Sarkotićev dnevnik*, 22.XII.1916.: AH – OfSS 3.1.1 (fol 89).

¹⁴ *Pismo Tersztyánszskog Sarkotiću od 12.I.1917.*: AH – OfSS 4.2.4 (fol 114).

¹⁵ *Sarkotićev izvještaj c. i k. zajedničkom ministru financije Koerberu od 28.XII.1915.*: ABi – ZMF Priv Reg 1916/32, str. 2. Sarkotić ističe da je navedena izreka bila citirana u *Hrvatskom Dnevniku* od 8.XI.1915., ali po naredbi cenzure bez riječi: „des Ministers Burian [sic]”. Usp. isto.

¹⁶ *Sarkotićev dnevnik*, 12.II.1917: AH – OfSS 4.1.1 (fol 11).

dinanda Buriánovom politikom u Bosni i Hercegovini do 1912. godine¹⁷, a na vrhuncu rezultirajućeg konflikta sa zajedničkim ministrom skoro dolazi do ostavke Stjepana Sarkotića, koju je samo car Karlo I. mogao spriječiti. Naposljetku, detaljniji uvid u dnevnik baruna Istvána Buriána pokazuje da su Sarkotićeve brige o ponovnoj promjeni Buriánove politike i te kako bile opravdane. Bilješke o razgovoru s političarom Dimovićem rasvijetljaju činjenicu da je Burián u najmanju ruku jako ozbiljno razmišljao o povratku starom usmjerenju svoje bosanske politike.

Grof Burián 4.IX.1917. piše konkretno: "D.[imović]t elhíttam, ő kifejtji, hogy a dolog sikerének (?) előfeltétele: B. H. ban a szerb auton. visszaállítása, a szabor behívása, a cyrilliea [sic] visszahelyezése. Tudomásul vettem. Nem ígértem semmit, de megfontolandó" [„Zvao sam Dimovića k sebi, razložio je da (je) uslov uspjeha: Ponovna uspostava srpske autonomije u B(osni) i H(ercegovini), sazivanje sabora (te) vraćanje ćirilice na staro mjesto. Uzeo sam to na znanje. Ništa nisam obećao, ali valja razmišljati o tome“]18.

3. Zaključak

Za ove Buriánove bilješke Sarkotić nije znao ništa. Činjenica je da su njegovi odnosi s Buriánom ostali prepuni napetosti, čak i poslije careve inicijative o pomirenju u kolovozu 1917. Što se tiče usporedbe Tersztyánszkog i Sarkotića, valja na kraju spomenuti da je bilo i puno znatnih razlika između dvaju prijatelja. Najvažnija od tih razlika je, možda, ona da je Karlo Tersztyánszky prvenstveno bio vojnik koji je odlučno odbijao svaki napad na "crnožutu misao", osobito od strane mađarskih nacionalista, dok u strukturi ličnosti političkog generala Sarkotića prevladava konstruktivan element. Na taj način Tersztyánszky i Sarkotić predstavljaju dvije karakteristične značajke ličnosti ubijenog nadvojvode-prestolonasljednika Franje Ferdinada; Težnju Habsburgovca za borbom protiv prekomjernih mađarskih političkih zahtjeva te nadvojvodino traganje za prigodnim uzorom obnove državnopravnih odnosa. ■

¹⁷ Usp. *pismo Sarkotića Martereru od 18.VII.1917*: AH – OfSS 4.2.22 (fol 236): „Weiland Erzherzog FRANZ FERDINAND gelang es endlich, der unglücklichen Politik ... BURIÁNS ein Ende zu bereiten“.

¹⁸ *Dnevnik Stjepana Buriána, 4.IX.1917.*: MAGYARORSZÁGI REFORMATUS EGYHÁZ ZSINATI LEVÉLTÁRA (izd.): Báro Burián István Naplói 1907-1922; Báro Burián István Távirati Könyvei 1913-1915 [Dnevnici baruna Stjepana Buriána 1907.-1922.; Knjige brzojava baruna Stjepana Buriána 1913.-1915.]; Budapest 1999; str. 208.

Kratice:

ABiH =	Arhiv Bosne i Hercegovine – Sarajevo,
AH =	Arhiv Hrvatske – Zagreb,
MREZSLT =	Magyarországi Reformatus Egyház Zsinati Levéltára – Budimpešta,
OfSS =	Osobni fond Stjepana Sarkotića,
ZMF Priv Reg =	Zajedničko ministarstvo financija – privatna registratura.

SCANDALS AND SCAMS IN BIH 1914 – 1918

Summary

Finding itself incorporated in Austria-Hungary, Bosnia and Herzegovina shared the unfortunate fate of the central powers during the First World War. Being the poorest part of the dual monarchy – it could not take care of its grain needs even in peacetime – Bosnia and Herzegovina had severe food shortages during the war because of military requisitions, the draft of a large number of working-age men, and the devastating effects of war in the region, particularly the great drought in 1917. Government measures to procure food for the population did not alleviate the matter.

The food shortages led to exceptional price inflation, and average earnings did not follow suit. Although the government set maximum prices for the most important food goods at the beginning of the war, various speculators and smugglers easily broke these regulations. All kinds of thieves emerged. Citizens were constantly exposed to different robberies and scams. As the standard of living drastically declined, the Austro-Hungarian bureaucracy in Bosnia – a pillar of the Monarch's administration – grew inclined to corruption. The possibility of getting rich overnight not only attracted various merchants, but also some high government officials who found themselves on trial during the war. ■